

na kakšne temeljitejše zbirke pomenskih kategorij za zdaj še ne moremo računati.

Svojevrsten problem predstavljajo rastlinska in živalska imena. Za osnovno domoljubno rabo bi bilo navajanje latinskih imen poleg domače razlage nepotrebno; kakor hitro bi pa raziskovalec ali prevajalec potreboval natančnejše podatke o kakem imenu, bi bilo nujno potrebno mednarodno ime, da bi lahko poiskal informacije in sinonime v strokovni literaturi.

Poskusni snopič *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* ima poleg teh in takih pomanjkljivosti in odprtih problemov vrsto dobrih zamisli, čeprav jih v tem kratkem zapisu, ki ima povsem drugačen namen, nisem posebej omenjal. Njegov izid je bil prav gotovo nujen. O vrsti problemov ne nudi dovolj gradiva za kritično analizo, vendar omogoča strokovno diskusijo, na osnovi katere bo uredniški odbor lahko odpravil nekatere pomanjkljivosti v celotnem konceptu.

Francè Novak

JOŽE POGAČNIK, ČAS V BESEDI. Tudi v drugi Pogačnikovi knjigi,* ki vsebuje zgodovinske študije o naši književni preteklosti do 20. stoletja, bomo zlahka spoznali avtorjeve značilnosti, ki se kažejo v tem, da pisec vrta v najbolj živa slovenistična vprašanja in nakazuje svoje, včasih drzne in osupljive zamisli o njihovi rešitvi.

Vse avtorjevo dosedanje delo, ki je raztreseno po jugoslovanskih, poljskih in italijanskih revijah, razodeva, da je največ svojih raziskovanj posvetil starejšim obdobjem književnosti. Pričujoča knjiga je pravzaprav premišljen izbor iz teh razpravljanj, ki naj predstavijo bralcu zaokroženo celoto in mu izpodkopljejo neugodovinsko gledanje, da je starejša književnost manjvredna in že dokončno raziskana. Ni tako presenetljivo samo dejstvo, da se je Pogačnik lotil starejše književnosti, ki je celo za marsikaterega strokovnjaka mrtev svet, mlajši slavistični rod pa se ji je ognil v velikem loku — pozornost vzbuja bolj zagnanost, da se je lotil prevrednotenja te literature ter dopolnjevanja in korektur razprav o njej, kar je sicer naloga vsake generacije posebej, a se je doslej nismo dovolj zavedali.

Čas v besedi obsega devet študij, ki so bile objavljene v obdobju petih let (1957—1962),** medtem ko je razprava *Veličina pozabljenega pesnika* (Štefan Modrinjak) natisnjena v tej knjigi prvič. Razprave niso enakovredne niti po obsegu niti po globini, vse pa kažejo na enotno metodo Pogačnikovega dela, namreč, da avtor nakazuje probleme in jih analitično-sintetično rešuje, upoštevajoč pri tem posebno medsebojno učinkovanje literature in družbe. Celotni knjigi dajeta težo razpravi *Miselna in slogovna dinamika v starejši slovenski književnosti in Literarnonazorska trenja v slovenski književnosti XIX. stoletja*,

* Jože Pogačnik: *Čas v besedi*. Opremil Uroš Vagaja. »Razpotja«-Razprave-eseji-članki-kritike. 5. knjiga. »Obzorja«. Maribor 1963. 183 + (V) str. z avtorjevo podobo. Vez. v platno.

** Zgradba in slog Metodijevega žitja, *Miselna in slogovna dinamika v starejši slovenski književnosti*, O začetkih slovenske razsvetljenske misli, Predromantični elementi v pesmih Valentina Vodnika, Prešernovi pesniški prvenci, *Pesniški svet Matije Valjevca*, Idejna struktura Jenkove poezije, *Literarnonazorska trenja v slovenski književnosti 19. stoletja*.

s katerima je posegel v ključna vprašanja naše literature od začetkov do moderne. To svoje preučevanje utemeljuje s trditvijo, da je »popolno razumevanje sodobne slovenske literature možno, če jo gledamo kot člen v verigi dolgega zgodovinskega razvoja, ki se začneja v 9. stoletju« (str. 31). Drugi razlog, ki ga je napotil k temu delu, pa je moderni literarnozgodovinski in metodološki princip pri preučevanju starejše književnosti; ta narekuje prehod od kulturno-zgodovinskih na literarne kriterije. Tako imenovana »starejša književnost« (tj. literatura od konca 9. do druge polovice 18. stoletja) je v književnozgodovinskih razpravah in redkih učbenikih, ki so rezultat ali kompilacija teh razprav, obremenjena s pozitivističnim dokumentiranjem razvoja. Ti sicer nujni podatki za literarnega zgodovinarja so največkrat neobdelani, če pa so, je zastopan le filološki vidik, medtem ko temelji »novejša književnost« na idejni in deloma stilni razlagi. Po avtorjevem mnenju bi se morali pri ponovnem pretresu srečati jezikoslovec, literarni zgodovinar in literarni teoretik, da bi se popravilo dosedanje navzkrižje med vrednotenjem literarnega zgodovinarja in dojemanjem filologa. Pogačnikova osnovna teza je ta, da je treba tudi najstarejšo literaturo raziskati glede na njeno estetsko vrednost. Literarni kriterij pri preučevanju naše književnosti pa bi po njegovem dosegli šele takrat, kadar bi ji odmerili njeno zgodovinsko, estetsko in funkcionalno vrednost. Ta trojni princip, ki mu strogo podreja tudi vse druge razprave v tej knjigi, pa je izhodišče celotnega Pogačnikovega preučevanja.

V starejši književnosti, ki je po resničnih literarnih dosežkih skromna, išče naš avtor reflekse evropskih stilnih formacij na Slovenskem, in sicer s predpostavko, da je slog v starejših obdobjih bolj sociološko pogojen in da se pojavlja kot posledica določenih idejnih premikov. Pri razlagi mu kot pomagalo služi periodizacija, za katero pravi, da mora biti napravljena izključno po književnih kriterijih; ti se sicer morejo ujemati z izsledki politične, socialne, likovne ali intelektualne zgodovine, ni pa nujno. Pogačnik zelo rad predstavlja in nakazuje probleme, zato se je v teh mejah z njim težko pogovarjati, saj je do končne izdelave teh tez še daleč. Posebno pritegnejo pozornost nekatere drzne, a premalo podprte trditve, kot so npr. te, da mora književna zgodovina upoštevati do nastopa reformacije tudi vse drugojezične tekste, ki so kakorkoli odmevali v slovenskem literarnem življenju, potem, da mora književni zgodovinar govoriti ne samo o uspehih realizacije, ampak tudi o literarnih hotenjih, in upoštevati tudi spise, ki so bili nekdaj živi in so dali kaj novega ali vsaj na nov način, ne glede na to, če so sodobniki to slišali ali ne. Po Pogačnikovem mnenju je »slabost slovenske literarne zgodovine v tem, da ni dovolj preučila zveze stare literature z osnovami, v katerih je zrasla. Namesto tega je uporabljala evropski sinhronični vidik in rodila bajko o literarni zaostalosti« (str. 60). Na koncu te študije je opisal tudi delovno metodo, po kateri bi prišli do vrednotenja starejše književnosti. Osnovne raziskave bi morali opraviti lingvisti, o katerih nima ravno sončnega mnenja. O njih namreč pravi, da so se po F. Ramovšu izživljali »v nebistvenih malenkostih in pozitivističnem tradicionalizmu« (str. 61). Ta del študija pa zahteva od lingvista, da je tudi estetski, »kar pa je redko zastopana kombinacija«. Podobno sodbo je odmeril tudi literarni zgodovini po Prijatelju in Kidriču, ki da v neskončnost ponavlja nekoč izražena mnenja in jih dopolnjuje z brezcilnim brskanjem za novimi podatki, pri tem pa nima načelnega odnosa do literature. Obsodba je huda, v marsičem tudi resnična, toda bojim se, da osnovnih izhodišč te študije ne obremenjujejo preveč

teze, ki so sicer iskriče, vendar jih ne bo mogoče izpeljati in dokazati. Zato bo Pogačnik-literarni zgodovinar povsem prepričljiv v svojem okviru šele takrat, ko mu bo uspelo iz tega gradiva in teh načrtov napisati novo, modernejšo, predvsem pa boljšo literarno zgodovino. Podal se je na to pot in zdaj mora naprej, če hoče opravičiti in potrditi začeto delo.

Študija *Literarnonazorska trenja v slovenski književnosti 19. stoletja* temelji na znanih ugotovitvah in tudi po dognanjih ne prinaša novosti. Njena posebnost je le v tem, da kaže nov aspekt v preučevanju naše književnosti. Avtor je namreč opozoril na razredna trenja, ki so našla svoj izraz v idejni raznobarvnosti literarnih konceptov, kot so Kopitarjev, Čopov, Levstikov, Stritarjev in Celestinov. Po njegovi trditvi se kaže v njih svojevrsten dialektični princip naše literarne zgodovine.

Druge razprave v tej knjigi kažejo na ožja vprašanja, ki so bila v naši literarni zgodovino prezrta ali pomanjkljivo obdelana. V *Zgradbi in slogu Metodijevega žitja* je prišel Pogačnik po daljši analizi, ki ni povsem prepričljiva, do sklepa, da je neznan avtor tega rokopisa izbiral besede z izrazito umetniško ambicijo in jih oblikoval po estetskih vidikih. Razpravljanje je že v načelu sporno, saj bo v besedilih, ki niso nastali iz literarnih hotenj, verjetno težko najti umetniške prvine. V razpravi *O začetkih slovenske razsvetljenske misli* preseneča trditev, da je na Slovenskem napravil prelom iz protireformacijskega časa in njegovih tendenc v razsvetljenstvo Hipolit, medtem ko govori v *Predromantičnih elementih v pesmih Valentina Vodnika* o pesnikovem osvobajanju iz klasično starega v predromantično novo. Ob študiji *Veličina pozabljenega pesnika (Štefan Modrinjak)*, v kateri razčlenjuje Modrinjakovo (1774 do 1827) rokopisno knjigo pesmi kot primer predromantične slogovne formacije na Slovenskem, se postavlja vprašanje, kakšen smisel ima vključevati v literarno zgodovino pesmi, ki niso imele nikdar nikakršnega vpliva na literaturo. *Prešernovi pesniški prvenci* in *Idejna struktura Jenkove poezije* ugotavljata vrednost Prešernovih pesmi do *Slovesa od mladosti* in Jenkove poezije v razvojnem ritmu slovenske književnosti; razprava *Pesniški svet Matije Valjavca* pa je po ugotovitvah in pomenu bolj na robu prizadevanj, ki izhajajo iz osnovne zamisli te knjige. Valjavčeve pesmi imajo sicer zgodovinsko vrednost, vendar so danes precej v ozadju, ker je njihova nadčasovna moč skromna.

Stanko Šimenc

DVA POTOPISA. Potopisa *Indija Koromandija* in *Okameneli smehljaj* sta gotovo nastala iz različnih pobud in namenov. Govorita vsak zase in izrazito po svoje, zato niso bili stilni elementi povod za njuno kritično obravnavo v skupni oceni. Potopisna snov obeh knjig je dokaj sorodna, *Indija Koromandija* zajema potovanje po Indiji, *Okameneli smehljaj* pa dolgotrajnejše študijsko potovanje po deželah azijskega jugovzhoda (Burma, Tajska, Kambodža in del Indonezije); obe knjigi sta izšli lani, čeprav prva še s predlansko letnico. *Indijo Koromandijo* je napisal pesnik, dramatik, pripovednik in esejist Jože Javoršek, *Okameneli smehljaj* pa slikar Jože Ciuha. Tudi ustvarjalni usmerjenosti avtorjev bi utegnili pojasniti nekatere stilne elemente obravnavanih potopisov, vendar se dokaj opazno križata Javorškovo zanimanje za književnost in filozofijo in pa Ciuhovo za umetnostnozgodovinske vrednote.